

Het Koninklijk Provinciaal Groninger Rederijkers Verbond (KPGRV) bestaat 125 jaar, een jubileum dat met een groot aantal evenementen en de nodige uitbundigheid wordt gevierd. Die uitbundigheid is geenszins misplaatst, want wie mocht denken dat het rederijken anno 1992 een bestofte en aflopende aangelegenheid is, komt in Groningen tenminste - bedrogen uit: in de provincie zijn maar liefst zestien rederijkerskamers actief. En dat maakt het rederijken tot een typisch Gronings verschijnsel, want elders in het land wordt nauwelijks nog in groepsverband gereciteerd of gememoriseerd. Hoe heeft het rederijken zolang stand kunnen houden en waarom juist in Groningen? In een vandaag uitgekomen jubileumboek wordt dezelfde vraag gesteld.

De geschiedenis van de Groningse rederijkers en hun verbond

Eene hoogere verkwikking...

PROV. GRON. RED.-VERBOND. CONCOURS

te Hoogezand en Sappemeer,
op den 19den en 20sten November 1868,
aanvang 's avonds 6^u, uur,
bij NEVEN te Hoogezand,
den volgenden dag te 3 uur DINER
bij STRUVÉ te Sappemeer,
's avonds 7 uur bij denzelfde

PRIJSUITREIKING.

Alle LEDEN der GENOOTSCHAP-
PEN tot het verbond behoorende,
hebben op vertoon van DIPLOMA,
toegang met eene dame.
Zoover de ruimte toelast zij er entreekaarten te be-
komen bij den heer J. R. v. d. GOOT, te Sappemeer,
tegen betaling van f 1 voor één avond en f 2-50 voor
beide avonden.
Tot de DEELNEMING aan het DINER worden de
leden verzocht, om door hun SECRETARIS opgave
te laten doen, minstens acht dagen te voren aan den
heer v. d. GOOT.

Namens het bestuur:
B. B. v. HOLDINGA, pres.
H. KLEIN, secr.

Er zijn nogal wat misverstanden over het rederijken in omloop. Eén daarvan betreft de oorsprong van de huidige rederijkerskamers. Die ligt niet in de middeleeuwen, want dan hebben we het over een ander soort rederijkers (*Kamers van Rhetorike*), maar in de tweede helft van de negentiende eeuw. Het ging de rederijkers van het eerste uur voornamelijk om het vóórdragen van teksten. Ook toneelteksten, van bijvoorbeeld Vondel, werden niet gespeeld maar gezegd. Voluit heette een rederijkerskamer in de negentiende eeuw 'rederijkerskamer voor uiterlijke welsprekendheid', in Vlaanderen zo fraai 'uitgalmkunst' genoemd.

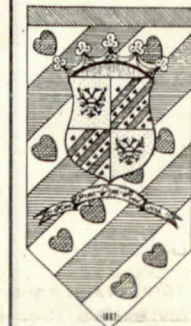
Door Jos Visscher

NO 27
WC 27
E 29
H 27
A 27

Drents
Groningse
Pers

Zaterdag
20 juni
1992

Welsprekend

Die welsprekendheid stond uiteraard niet op zichzelf. Het ging vooral om cultuuroverdracht, het kweken van liefde voor de schone letteren. De spreidingsgedachte op z'n negentiende eeuw. En hoe mooi verwoordde ene De B. het in de 'Kunstkronijk' van 1848:

De Rederijders moeten in hunne Kamers doen gevoelen, wat weldadigen invloed de kunst op de harten heeft. Zij moeten des avonds verfrissing aan den geest, voedsel aan het verstand, genieting aan het gemoed verschaffen van allen die vermoeid na de bezigheden des dags, eene hoogere verkwikking dan een stoffelijk behoeven.

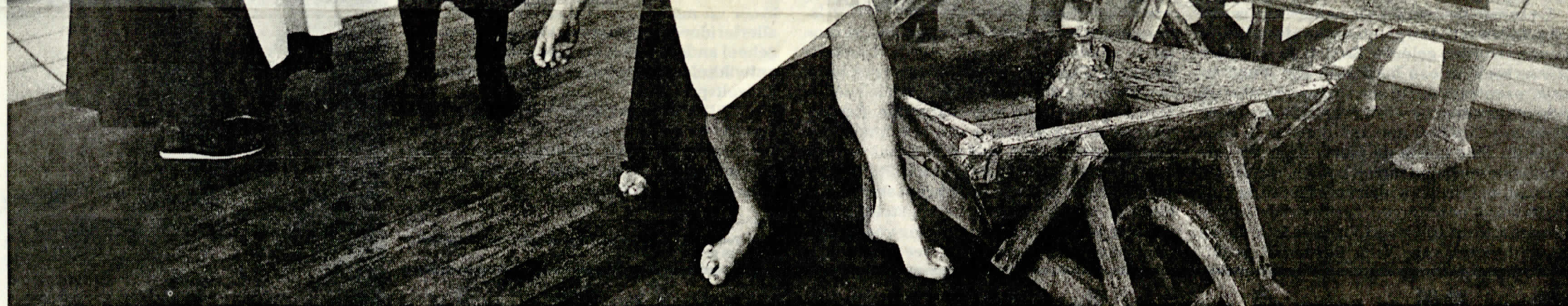
Het was trouwens ook weer snel gedaan met die zendingsdrang: het 'grote' publiek zat niet te wachten op de klassieken. Veel kamers vielen weer uit elkaar, andere maakten een knieval voor het publiek en gingen op de populaire toer. Toneelstukken werden niet langer gedeclareerd, maar gespeeld. Het publiek wilde actie! Het Veronica-effect blijkt dus van alle tijden. Ook het repertoire veranderde: in plaats van de klassieken werden nu komedies en kluchten gespeeld. De commercie speelde er handig op in en uitgeverij bedienden het rederijderscircuit van populaire teksten en toneelstukken. Waarbij men overigens niet schroomde om in die tijd bekende romans om te schrijven tot toneeltekst. Zo bestaat er een uiterst curieuze bewerking van Multatuli's 'Max Havelaar'. Behalve de kluchten deden ook de verlotingen en het 'bal na' hun intrede. Een doorn in het oog van orthodoxe rederijders, maar hun verzet was vergeefs.

Elitair

Ondanks die knievallen voor het grote publiek (dat in die tijd natuurlijk niet zo groot was), bleven de rederijderskamers natuurlijk betrekkelijk elitair gezelschappen. Een onderwijzer of een predikant behoorde meestal tot de oprichters en de leden hadden uiteraard allen onderwijs genoten, wat in die tijd de grote massa uitsloot.

Conservatief waren ze ook in het begin, die rederijders. Voor artistieke vernieuwing was nauwelijks ruimte; de beweging van de Tachtigers bijvoorbeeld ging aan de meeste kamers volkomen voorbij.

Verder waren rederijderskamers in de negentiende eeuw typische mannengemeenschappen. Vrouwen werden pas rond 1900 - en dan nog aarzelend - als lid toegelaten, al verdient de kamer Asinga uit Ulrum met terugwerkende kracht een emancipatieprijs: Asinga liet al in 1877 vrouwen toe. Het 'vrouwenvraagstuk' werd actueel toen rederijderskamers ook toneel gingen spelen. Want wat te doen met vrouwenrollen? Sommige kamers kwamen met een even simpele als botte oplossing: vrouwenrollen werden gewoon niet gespeeld. Ook hier sprongen uitgeverijen han-

▲ Onder de titel 'Woorden en daden' vindt in De Oosterpoort in Groningen vandaag een uitgebreid jubileumprogramma plaats. Eén van de onderdelen is de opvoering van het middeleeuwse stuk 'Het Esbatement van de Bervoete Bruers'. Onder regie van Anneke Jintes en Henry Cornelius wordt het orgineel gespeeld, terwijl Ben Smit er een moderne bewerking van heeft gemaakt. Op de foto's: de spelersgroep van de oude en van de nieuwe versie.

Foto: Anne Marie Kamp

dig op in door toneelstukken voor rederijders te 'bewerken': vrouwenrollen werden geschrapt. Andere kamers kozen voor een elegantere oplossing en lieten voortaan ook vrouwen meespelen.

En zo doemde weer een nieuw probleem op: mochten die verenigingen dan ook meedoen aan het jaarlijkse concours van het Provinciaal Groninger Rederijders Verbond? Tijd dus om voor de zoveelste keer de statuten te herzien. Want als iets de geschiedenis van de PGRV (de 'K' van 'Koninklijk' kwam veel later) kenmerkt, dan is het wel een nimmer aflatende discussie over statuten, regels en voorschriften. Want de tijd staat immers niet stil. In 1887 is het dan zover: vrouwen die lid zijn van een 'progressieve' kamer, mogen ook aan de concoursen meedoen. Het duurt echter tot 1894 voordat dat ook werkelijk gebeurt. In 1921 valt weer een historisch feit te vermelden: voor het eerst nam een vrouw zitting in de jury, toen nog commissie van beoordeling geheten:

Aan mevrouw Goetsch komt in deze als baanbreker een warm woord van hulde toe! Maar het zal tot 1947 duren voordat een vrouw ook in het bestuur van de PGRV wordt opgenomen. En de belangrijkste post, die van voorzitter, is nog nooit door een vrouw bezet.

Concoursen

Even terug naar de PGRV, want die jubileert tenslotte. Toen het verbond in 1867 werd opgericht, was één van de belangrijkste doelstellingen het organiseren van concoursen. Toen - pas veel later - ook toneel een onderdeel werd, wonnen die concoursen snel aan populariteit. Nu moeten we ons zo'n concours niet voorstellen als een al te plechtige aangelegenheid. Neem bijvoorbeeld het concours dat in 1899 werd georganiseerd door de kamer Praedinius uit Winsum: *De eerste kamer, die voor het voetlicht trad, was*

Amicitia van Onderdendam met 'De Werkstaking' van Rosier Faassen, doch wegens het vele rumoer moest het spel gestaakt worden. Door het krachtig optreden van de heeren Ds. Mulder en burgemeester Wierda, gelukte het, het publiek tot kalmte te brengen.

Niet zelden vormde de jury-uitslag aanleiding tot oproer:

Jammer, dat bij dezen uitslag niet alle aanwezigen zich gedroegen, zooals dit bij beschaafde gezelschappen gebruikelijk is. Enkele minder wellevenden meenden door gefluit en gesis te moeten kennen geven dat ze zich niet met deze uitslag konden verenigen.

Hoewel de repertoirekeuze behoudend was en controversiële onderwerpen doorgaans werden geschuwd, konden ook de rederijders zich uiteraard niet aan twee wereldoorlogen onttrekken. In 1914 zag het verbond vanwege de crisistoestand (mobilisatie, rantsoenering, de Belgische vluchtelingen) voor het eerst in zijn geschiedenis af van het jaarlijkse concours. In 1939 gebeurde dat voor de tweede keer en het jaarverslag vermeldt:

Door internationale verwickelingen die in Nederland de mobilisatie tengevolge hadden, heeft het Hoofdbestuur zich genoodzaakt gezien het concours af te lassen. Nog maar 25 jaar was het geleden dat om dezelfde reden het concours over moest gaan. Laten we de hoop uitspreken dat ons land buiten het oorlogsgeweld moge blijven en dat de vrede spoedig geteekend zal worden.

Die hoop ging niet in vervulling, weten wij nu. Niettemin werd in juli 1941 besloten om toch weer een concours te houden. En het bestuur toonde zich daarbij lichtelijk naïef. Het was van plan om: *...op dezelfde voet door te werken als tot dusver gedaan is.*

Maar daar lagen wel al de voorschriften van het Departement voor Volksvoorlichting en Kunst, dat in een brief liet weten dat:

...in verband met omstandigheden het ten gehore brengen van werken geschreven door Angelsaksische, Amerikaanse en Russische schrijvers ten strengste wordt ontraden. Even-

eens (...) werk van of bewerkingen door joodsche of andere emigranten.

Bovendien dienden voortaan alle teksten ter goedkeuring bij de burgemeester te worden ingeleverd. En het ging meteen mis: de opvoering van het stuk 'Bekentenis' dat de kamer Praedinius op het concours wilde opvoeren, werd verboden. Het concours van 1941 ging nog wel door, maar daarna was het ook definitief gedaan.

En de afzonderlijke kamers, wat deden zij? Een aantal, een minderheid, gaf zich op bij de Kultuurkamer en ging gewoon door. De andere kamers staakten hun werkzaamheden of hieven zich op.

Op 19 augustus 1945 kwamen de leden van de PGRV in hotel De Beurs in Groningen voor het eerst na de oorlog weer bijeen. Het hete hangijzer vormde de houding tegenover de 'foute' kamers. Het kwam uiteindelijk tot een vaag compromis: een openlijke spijtbetuiing van de 'foute' kamers. De formulering van de uiteindelijke tekst van het bestuur was zo mogelijk nog vager. Het verklaarde:

...dat bovengemelde kamers na gehouden voeling en bespreking bereid zijn gevonden te verklaren: dat achteraf beschouwd de handelwijze der bovengenoemde kamers beter achterwege had kunnen blijven, hetgeen niet wegneemt, dat men te goeder trouw en zoo goed mogelijk meent te hebben gehandeld.

Identiteitscrisis

De periode 1957-1977 werd gekenmerkt door een soort identiteitscrisis bij veel rederijderskamers. Hoe te overleven in het televisietijdperk? Het ledental slonk, maar er viel één hoogtepunt te noteren: het PGRV kreeg er in 1967 een 'K' bij; zij mocht zich voortaan 'Koninklijk' noemen.

In 1977 hield het KPGRV een speciale vergadering waarop het begrip 'rederijkerij' centraal stond. Er werd een commissie 'Nieuw Leven' ingesteld met uiteraard de naam als doelstelling. Het advies luidde: een opener ka-

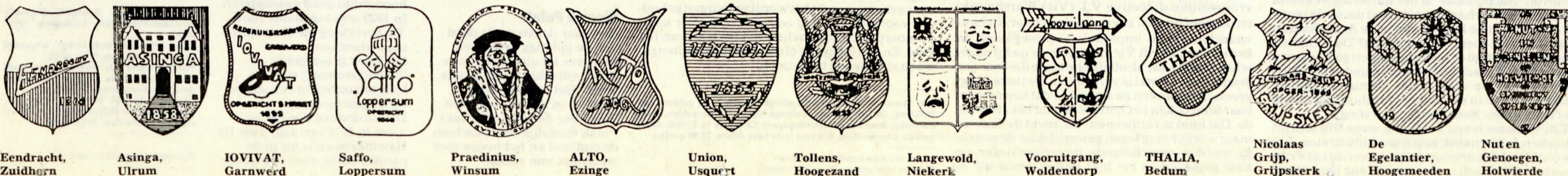
rakter. Er werden een aantal nieuwe initiatieven genomen die nog steeds bestaan, zoals het organiseren van cursussen en een wedstrijd voor scholieren. En het wierp z'n vruchten af: het aantal kamers steeg van dertien halverwege de jaren tachtig tot zestien nu. Het aantal leden bedraagt inmiddels vierhonderd.

Resteert de vraag: waarom juist in Groningen? Hoewel er in Nederland nog veel verenigingen zijn die de naam rederijderskamer dragen, zijn de meeste van die kamers eigenlijk gewone toneelverenigingen geworden. In Groningen echter staan memorisatie, improvisatie, de vrije bijdrage en het reciteren nog steeds op het programma van het jaarlijkse concours. Men blijft zich bekwamen in welsprekendheid.

Eén verklaring voor het feit dat de rederijkerij in Groningen heeft kunnen overleven, is misschien de geografische ligging, het (gevoel van) isolement. In die zin is het ook verklaarbaar dat maar liefst veertien van de zestien rederijderskamers in Noord-Groningen zijn gevestigd, dus ook voor Noord-Nederlandse begrippen relatief geïsoleerd. Ontwikkeling en tegelijk het bewaren van traditie wordt dan al snel een motto, en daar sluiten de rederijders uiteraard heel goed bij aan. Maar halen ze de volgende eeuw? Waarschijnlijk wel, want ze blijken tot op heden behoorlijk taai. En als je als rederijderskamer Tollens te Hoogezand al 139 jaar bestaat, waarom zou je er dan niet minimaal acht jaar aan vast knopen? Bovendien werd in het bondslied uit 1907 al heel stellig beweerd:

Steeds vereend van zin, gaan met vol vertrouwen wij de toekomst in.

W. van den Berg, Mirjam Zaagman, Rogier Schravendeel en Ad Schijve: 'Alzoo rederijders'. Uitgeverij Meinders, Scheemda. Prijs: 25 gulden.

Eendracht, Zuidhorn

Asinga, Ulrum

IOVIVAT, Garnwerd

Saffo, Loppersum

Praedinius, Winsum

ALTO, Ezinge

Union, Usquert

Tollens, Hoogezand

Langewold, Niekerk

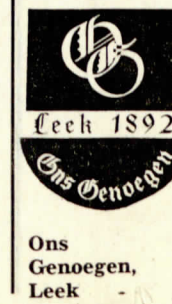
Vooruitgang, Woldendorp

THALIA, Bedum

Nicolaas Grijp, Grijskerk

De Egelantier, Hoogemeeden

Nut en Genoegen, Holwierde

Ons Genoegen, Leek